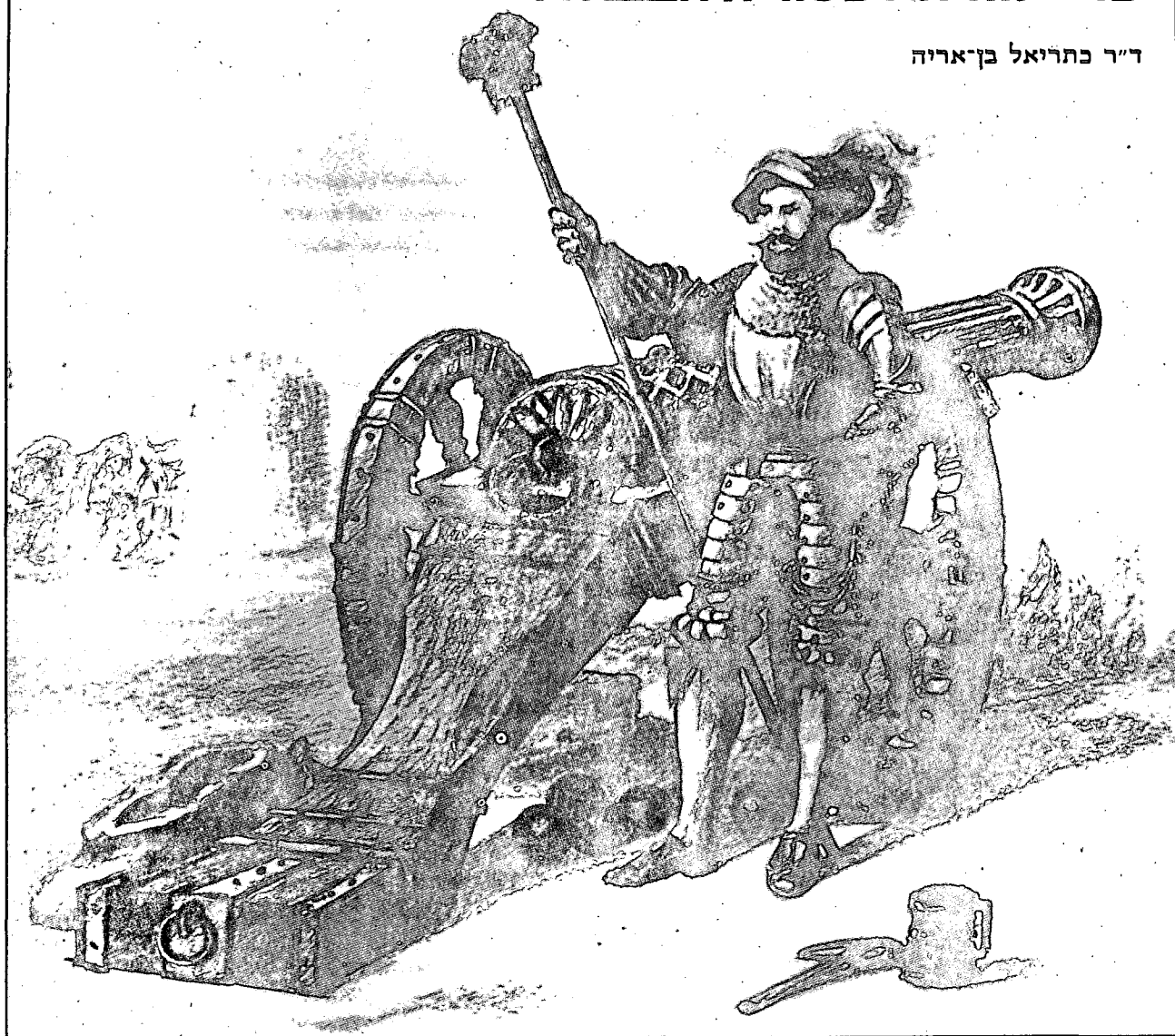

מדוע אין אנו לומדים מן ההיסטוריה על לימוד ההיסטוריה הצבאית

ד"ר כתריל בן-אריה

מתחום הלימוד ששמו "היסטוריה", יש כנראה שתי סיבות לכך שרוב בני האדם וביחוד מרביתם של אלה המופקדים על גורל בני עמם, בתחום המדיני, או בתחום הצבאי, מזלזלים באפשרות של הפקת לקחים מאירועי עבר: ישנם הטוענים כי ההיסטוריה אינה חוזרת על עצמה, בשוכחם שכבר אמר חכם אחד ש"אין חדש תחת השמש", וישנם כאלה אשר ניסיון העבר כבר הוכיח כי מדיניותם בטעות יסודה, ומאחר שהם ממאנים להודות בטעותם, הם פוסלים את הניסיון ההיסטורי.

"מדוע אין אנו לומדים מן ההיסטוריה?" – תחת שם זה פרסם ב־1944 הוגה הדעות הצבאי הבריטי, ב"ה לידל הארט מסה, אשר מהדורות חדשות שלה פורסמו לפני זמן לא רב באנגליה ובארה"ב.¹ מסה זו היוותה גירסה מורחבת של הרצאה, שנשא לידל הארט עוד בחודש מרס 1938, על הנושא "אנו לומדים מההיסטוריה שאיננו לומדים מההיסטוריה".² אכן, קיים קשר הדוק בין שתי כותרות אלה. הן מניחות מראש, כי אין אנו לומדים מההיסטוריה ותוהות מדוע כאלה הם פני הדברים. לבד מן הרתיעה הנפוצה

אלא שערכה של ההיסטוריה הוא בכך שאכן ניתן ללמוד ממנה. אי-לולא ניתן היה ללמוד ממנה, לא היה טעם ללמוד אותה. ערכו של לימוד זה הוא בנייתו אירועי העבר ובהפקת לקחים ממנו על מנת לחסוך חזרה על אותן השגיאות או על שגיאות דומות. כפי שמציין לידל הארט במסה הנדונה, ערכה של ההיסטוריה במובן זה מובע על דרך השלילה: "ההיסטוריה יכולה ללמדנו ממה להימנע, גם אם אינה מלמדת אותנו מה כן לעשות — וזאת בהצבעה על הטעויות הנפוצות ביותר שהאנושות מסוגלת לעשות ושעליהן היא מסוגלת לחזור."³ דוגמה אחת, ידועה מאד, עשויה להספיק כאן: מעטים היום האנשים אשר לא יסכימו כי לקח הסכם מינכן משנת 1938 הוא בכך שאין ערך בפיוס רודנים תוקפניים, שהמדיניות הנכונה לנקוט כלפיהם היא עמידה איתנה בלחציהם, אף תוך עימות צבאי, משום שהברירה בסופו של דבר תהיה עימות (וככל שתרכינה הכניעות והנסיגות הוא ייערך בתנאים גרועים יותר למתגוננים), או כניעה טוטלית. אך תהיה זו טעות לראות בלימוד ההיסטוריה רק מקור להפקת לקחים שליליים, להבחנה מה לא לעשות. ההיסטוריה מקפלת בתוכה את הניסיון המצטבר של האנושות, ומניסיון זה יש מה ללמוד, כמאמר המשפט המיוחס לביסמרק: טיפשים לומדים מניסיונם, ואילו נבונים לומדים מניסיון האחרים. "ההיסטוריה", אומר לידל הארט, "היא הניסיון האוניברסלי שהוא לאין שיעור ארוך, רחב ומגוון מכל ניסיון אישי."⁴

אם כך הדבר לגבי ההיסטוריה בכללותה, הרי הוא בוודאי נכון לגבי היסטוריה צבאית, כי בתחום זה קיימים אי-אילו נתונים קבועים ובלתי-משתנים: פני השטח, מצבה הגיאוגרפית של ארץ זו או אחרת, עקרונות לחימה ואף הטבע האנושי וההשפעות, שניתן להשפיע עליו (ובתחום זה חשוב אופיו של המנהיג לא פחות מאופי גייסותיו). הטכניקה של הלחימה משתנה, בשל ההתפתחות הטכנולוגית ועקב המצאת כלי נשק וכלי ניווד והובלה חדשים או שיפורם. אמנות המלחמה שומרת על אופיה היסודי, גם אם בתקופה זו או אחרת היא משתמשת בכלים שונים. אמר על כך מייקל האווארד, היסטוריון צבאי בריטי חשוב בן זמננו: "אחרי שלקחנו בחשבון את כל ההבדלים ההיסטוריים, עדיין דומות מלחמות זו לזו יותר משהן דומות לכל פעילות אנושית אחרת."⁵

דמיון זה מאפשר להשקיף על מלחמות העבר גם מנקודת מבט חיובית, ולבדוק איוו אסטרטגיה, איוו טקטיקה או אילו תחבולות, שהצליחו בעבר, ניתנות ליישום גם כיום. את תיאוריות הפעלת השריון, שהגרמנים יישמו אחר-כך בהצלחה רבה, פיתח לידל-הארט על בסיס לימוד מעמיק של טקטיקות לחימה של הצבאות המונגוליים הניידים של ג'ינגיס חאן במאה השלוש-עשרה.⁶ וכך הוא אומר במסות בזכות הלימוד מההיסטוריה: "את ההתפתחויות העיקריות, אשר הפתיעו את המטות הכלליים במלחמת העולם הראשונה, ניתן היה לחזות מראש מלימוד המלחמות, אשר נתרחשו בחמישים השנים הקודמות. (...) לכן בלומדי בעיות צבאיות בעשרות השנים שלאחר אותה מלחמה ניסיתי תמיד להקריין מן העבר, דרך ההווה, לתוך העתיד. אני יודע שאת תחזיותי לגבי האירועים המכריעים של מלחמת העולם השנייה אני חב יותר ליישום המעשי הזה של השיטה ההיסטורית מאשר להברקה אישית כלשהי."⁷

ואמנם התיאורטיקנים הצבאיים הגדולים של המאה העשרים: פולר ולידל הארט בתחום לחמת יבשה, ומאהאן בתחום לחמת ים, היו כולם היסטוריונים צבאיים מעולים ואת התיאוריות שלהם ביססו על ניסיונות העבר. הדבר נכון גם לגבי שני המאורות של המאה הקודמת: קלאוביץ וז'ומיני. שניים אלה שאבו קודם-כל מניסיון המלחמות הנפוליאוניות — ונפוליאון, אגב, אולי יותר מכל מצביא אחר, הדגיש הדגשה רבה מאוד את חשיבות הלימוד של היסטוריה צבאית לגבי מצביאים (ז'ומיני עלה על דרך התהילה אחרי שנפוליאון התרשם מכמה פרקים שקרא מספרו על מלחמות פרידריך הגדול).^{*} מול הלומדים מן ההיסטוריה נמצאים גם אלה שאינם לומדים ממנה:

• אילו למד הגנרל מקארחר מניסיון הפצצות בעלות הברית באיטליה, במלחמת העולם השנייה, שם נכשלו בשאיפתן לנתק את דרכי התחבורה הצרות והפתלתלות של האויב באזורי הרים, לא היה חוזר על אותו ניסיון שווא במלחמת קוריאה.

• אילו למדו האמריקנים מניסיון מלחמת העולם השנייה בגרמניה, שם לא שברו ההפצצות את מוראל האוכלוסיה האזרחית ולא פגעו בצורה משמעותית בתשתית התעשייתית של ארץ האויב, לא היו שמים את רוב מבטחם במלחמת ויאט-נאם ביעילות ההפצצות, אף לא באלה על ריכוזי האוכלוסיה והאזורים התעשייתיים.

• אילו למדו הישראלים מניסיון לחמת השריון במלחמת העולם השנייה, ולו רק במדבר המערבי, היו מבחינים ששריון זקוק לשינוי פעולה הדוק עם חי"ר לשם התגברות על מחסומים נ"ט ולצורך אבטחת חניוני שריון כלילה.

העובדה, שניתן להקיש מניסיון העבר לגבי התפתחויות עתידות אפשריות מצביעה על אספקט אחר של חשיבות לימוד ההיסטוריה צבאית לעוסקים בתחום הצבא: פיתוח שיטות חשיבה וניתוח — ופיתוח הרגלי חשיבה בתחום זה. צבאות רבים נכשלו במלחמות משום שהתכוונו למלחמה הקודמת, בה ניצחו, בדרך כלל. בהיותם בטוחים שיש בידיהם מרשם בדוק לניצחון, לא טרחו לבדוק שמא השתנו התנאים, שמא פותחו טכניקות חדשות, ובעקבותיהן — טקטיקות שלא יושמו במלחמה הקודמת. מפקד בעל ידע עשיר בהיסטוריה צבאית, היינו, בעל ידע מקיף בטקטיקות ובתחבולות למיניהן, בתרומת התפתחות טכנולוגית לשינויים והתאמות בטקטיקות אלה, בהשפעת גורמים לא-צבאיים על אפשרויות הפעולה ושיטות הפעולה של צבא — ייטיב להבחין בשינויים המתחוללים בתקופתו ולחזות את הצפוי; מי שאופקו ודפוסי מחשבתו מוגבלים לניסיונו האישי ולתפיסות בני דורו וניסיונם, יילחם מן הסתם את המלחמה הקודמת, ודי להזכיר את צרפת בשנת 1940.

לימוד נרחב ומעמיק של היסטוריה צבאית היה אולי מונע קפיאה על השמרנים. התעניינות באירועי העבר הייתה מגרה עניין בהתפתחויות שוטפות. הבעיה היא, וגם על כך הצביע כבר לידל-הארט, שקצינים תוססים וערניים רבים מעדיפים להסתיר את דעותיהם האמיתיות, כאשר אלה מתנגשות בהשקפות הממונים עליהם, מחשש פן יבולע לקריירה שלהם. כוונתם היא בוודאי לממש את רעיונותיהם לאחר שיגיעו לעמדות מפתח. "למרבה הצער, התוצאה הרגילה, לאחר שנים של דיכוי-עצמי כזה לטובת האמביציה, שעם פתיחת הבקבוק נוכחים לדעת שתוכנו בינתיים התאדה."⁸ הוסף לזה את הרצון לשמור על המוראל הלאומי ועל אמון החיילים במפקדיהם על-ידי הסתרה של לחמת העבר הלאומית וייפוייה ותגיע לאותו "קשר לחוסר יעילות הדדית" שגרם נזקים איך-ספור להרבה אומות.

יתרונה השלישי של לימוד היסטוריה צבאית (בנוסף להפקת לקחים ופיתוח שיטות מחשבה וניתוח) הוא בהרחבת אופקים. כל לימוד אמנם מרחיב אופקים, אלא שכאן מדובר בתחום הנוגע ישירות למקצועו של איש צבא. עם לימוד היסטוריה צבאית יגלה הקצין שלא רק מחשבתו הופרתה אלא שבעל כורחו למד אי-אילו דברים בתחומים הקשורים בנושא ההיסטוריה הצבאית: גיאוגרפיה, תולדות המדע והטכנולוגיה, מדיניות וביחוד היסטוריה כללית. אין להעלות על הדעת לימוד יסודי של היסטוריה צבאית מבלי למקמה בקונטקסט הרחב יותר של הרקע המדיני, הדיפלומטי והכלכלי (אולי גם הסוציולוגי) של התקופה. אזי הרחבת האופקים תהיה באמת נרחבת.

גם באספקט זה טיפל למעשה לידל הארט, אך ניסח את הדבר בצורה

* מספרים על נפוליאון שב"קרב העמים" בלייפציג (16-19 באוקטובר 1813). עת הבחין שאחד המרשלים שלו (מארמון) מתקשה להתגבר על החקפת אויביו, שלח לו בו במקום ספר, שבו תואר איך נלחם באותו השטח המלך השוודי גוסטב אדולף, מגדולי המצביאים של מלחמת שלושים השנה. העובדה שברשותו של נפוליאון היה ספר כזה בהיותו בשדה הקרב אומרת משהו על יחסו להיסטוריה צבאית, לערכה ולחשיבותה.

יותר יחסם של גורמי צה"ל ללימוד נושא זה. האמת המרה היא שלרוב הקצינים יש מושג קלוש בלבד בנושא רחב זה. ואין פלא: עד היום כמעט ואין מלמדים אותו בצבא. רק לאחרונה החלה הוראה ממוסדת של הנושא בפנימיות הצבאיות. בפר"ם מצטמצמת הוראת הנושא לסדרת הרצאות בנושא בחירה במסגרת הלימודים האקדמיים, ואילו במכללה לביטחון לאומי לומדים משהו על דוקטרינות הלחימה. האם לא הגיע הזמן להחדיר את לימודי ההיסטוריה הצבאית לפחות בנושא חובה בפר"ם, אותו ילמדו החניכים מספר שעות בשבוע במשך שנת הלימודים כולה?

המצב בארץ בתחום זה עומד בניגוד בולט למצב בארצות נאורות אחרות, בהן המסורת הצבאית היא אמנם ארוכה יותר, אך משקלם של הצבא ושל הצבאיות קטנים בהרבה ממשקלם אצלנו. אין לך מכללה צבאית, משני צדיו של "מסך הברזל", בה אין מלמדים היסטוריה צבאית.

האם הייתה תקופה כלשהי בתולדות ואסט פוינט או סנדורסט או סאן סיר בה לא לימדו בהן את הנושא? לאחרונה זכו מספר מוסדות אמריקניים מסוג זה לקתדרות להיסטוריה צבאית: בואסט פוינט ובמכללת המלחמה של הצבא הן הוקמו בשנת הלימודים 1972-1973 ובמכללה לפיקוד ומטה הוקמה קתדרה זו בשנת הלימודים 1974-1975.

לאחר ביקורו בארץ בשנת 1960 כתב לידל הארט: "ישראל היא המדינה בעלת התודעה הצבאית העזה ביותר מכל אלה, שבהן ביקרתי. כתוצאה טבעית מאוד ממצבה האסטרטגי המסוכן בתוך טבעת עוינת של ארצות ערב. מתווכחים בה על אסטרטגיה וטקטיקה בחוגים כה רחבים ובאותה התלהבות כמו על משחקי כדורגל או קריקט באנגליה."¹⁰ מעניין היה לדעת מה היה אומר לידל הארט אילו ידע מה היה מצב המודעות להיסטוריה צבאית באותה מדינה "בעלת התודעה הצבאית העזה ביותר" ועל איזה בסיס התנהלו כל אותם הוויכוחים על טקטיקה ועל אסטרטגיה. והמצב כמעט ולא נשתנה בעשרים השנים שחלפו מאז.

ספק אם קצין צה"ל כלשהו לא שמע על נפוליאון. מעניין היה לדעת כמה קצינים מכירים את אמנות המלחמה שלו. שמא ניתן ללמוד ממנו דבר מה?

קולעת היסטוריון צבאי צעיר יותר, מייקל האווארד: "ישנם שלושה כללי לימוד אותם צריך לזכור קצין הלומד היסטוריה צבאית כגורם מנחה במקצועו, ואשר רוצה להימנע ממכשולותיה. ראשית עליו ללמוד לרוחב. עליו להתבונן בדרך בה הלחמה התפתחה במשך תקופה היסטורית ארוכה. רק כאשר נבחין בדברים המשתנים נוכל להסיק מה איננו משתנה (...). שנית, עליו ללמוד לעומק. עליו לקחת מערכה בודדת ולבדוק אותה בצורה יסודית, וזאת לא רק מההיסטוריות רשמיות אלא גם מספרי זיכרונות, מכתבים, יומנים ואף ספרות יפה, עד אשר הקווים הברורים יטשטשו והוא יבחין באנדרלמוסיה והזוועה של ההתרחשויות האמיתיות. עליו להגיע אל מתחת לסדר אותו קבע ההיסטוריון לאחר המעשה וליצור מחדש — באמצעות לימוד עד לפרטים את קיומו בכל של התווה ובוהו, בחשפו לא רק את חלקם של הידע והתכנון ואומץ הלב אלא גם את חלקו של המזל, פשוטו כמשמעו. ולבסוף, עליו ללמוד בתוך הקונטקסט. מערכות וקרבות אינם דומים למשחקי שחמט או כדורגל, הנערכים תוך ניתוק גמור מסביבתם ולפי כללים מוגדרים (אלא) עימותים של חברות, וניתן להביןם במלואם רק אם מבינים את אופי החברה הנלחמת. את שורשי הניצחון וההכרעה יש לחפש לעתים קרובות הרחק משדה הקרב, בגורמים מדיניים, חברתיים וכלכליים, אשר יסבירו מדוע צבאות בנויים כפי שהם בנויים ומדוע מצביאיהם מנהיגים אותם כפי שמנהיגים אותם."⁹

עקרונית, ניתן ללמד היסטוריה צבאית בשני סוגים של מוסדות: מוסדות אקדמיים ומוסדות להכשרת קצינים. בשניהם גם יחד המצב אצלנו עגום למדי. פרט לקורסים בודדים במסגרות לימודים אחרות (כגון: תולדות מלחמת השחרור במסגרת לימודי היסטוריה של א"י) ניתן ללמוד אצלנו היסטוריה צבאית רק בנושא בלימדי תואר שני באוניברסיטת תל-אביב. מסיבות אובייקטיביות, מגוון השיעורים הניתן כאן הוא מצומצם למדי. הדבר היה אולי מובן במדינות בהן לצבא משקל קטן בחברה, בהן רק חלק מבני דור הגיוס משרתים בצבא (נזכור שבארצות אנגלו-סכסיות, לדוגמה, משרתים בצבא מתנדבים בלבד) ובהן מספר אנשי הצבא הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה הוא קטן. לא כן המצב במדינת ישראל, בה יש לענייני ביטחון משקל מכריע בחוויה הלאומית, בה (כמעט) "כל העם צבא" ובה לומדים במוסדות אוניברסיטאיים קציני צבא הקבע במספר לא מבוטל, בנוסף למספר עוד יותר נכבד של אנשי מילואים, וזהו ציבור, אשר בחלקו הגדול ישאף באופן טבעי ללימוד נושא זה.

הגיע הזמן שכל המוסדות להשכלה גבוהה יתנו את דעתם על החשיבות והפופולריות הודאית של הוראת ההיסטוריה הצבאית, ולא רק ברמה של תואר שני אלא אף ברמת תואר ראשון וכי אין ניתן ללמוד תקופות שלמות בהיסטוריה כגון התקופה הנפוליאונית, מלחמת העולם הראשונה או מלחמת העולם השנייה, מבלי להתייחס התייחסות מרכזית לאספקטים הצבאיים של התקופה?

אם ניתן אולי להבין את רתיעתם של המוסדות האקדמיים מהוראת הנושא, בשל מספרם הקטן של המומחים בתחום זה עד לתקופה האחרונה ובשל גישתם המשונה של רוב ה"היסטוריונים הפוליטיים" הגורסים, משום-מה, שהיסטוריה צבאית "איננה היסטוריה", מפתיע

הערות

1. B. H. Liddell Hart, *Why don't We Learn From History?* (London, 1972).
2. *The Liddell Hart Memoirs*, 2 Vols. (London, 1965), Vol. II, p. 206.
3. *Why Don't We Learn From History?* p. 15.
4. *ibidem*.
5. Michael Howard, "The Use and Abuse of Military History", *Journal of The Royal United Services Institute*, Vol. CVII, Febr. 1962, No. 625, p. 7.
6. *The Liddell Hart Memoirs*, Vol. I, p. 75.
7. *Why Don't We Learn From History?* p. 16.
8. *ibidem*, p. 29.
9. Howard, *op. cit.*, p. 7.
10. *The Liddell Hart Memoirs*, Vol. II, p. 183.